

Juryrapport van de mr. J.W. Frederiksprijs 2012 uitgereikt op 19-11-2012 voor de beste publicatie op het gebied van de kunstnijverheid over 2009-2011, op de najaarsvergadering van de VNK, Haags Historisch Museum, Den Haag

Vorige keer in 2009 werd bij hoge uitzondering de mr. J.W. Frederiksprijs uitgereikt aan twee laureaten. Het toeval wil, dat ook dit jaar de jury de prijs aan twee kandidaten wil toe kennen. Hun beider publicaties zijn van uitzonderlijk gehalte, onder meer door de manier waarop een specifiek – en voor velen deels onbekend – specialisme door hen op bijna uitputtende manier wordt ontsloten. Anderzijds zijn de onderzoeken zo verschillend qua onderwerp en methode, dat een kwalitatieve rangorde niet te verantwoorden was. Dus opnieuw twee prijzen !

De helaas onlangs overleden oprichtster van deze prijs, Mevrouw Edith Frederiks, zou zeker met gelijktijdig twee publicaties over kunstnijverheid van dit niveau uiterst gelukkig zijn geweest.

Marike van Roon, *Goud, zilver en zijde. Katholiek textiel in Nederland 1830-1965, Zutphen 2010 (proefschrift Universiteit Leiden 2010).*

Deze studie over de paramenten in de katholieke eredienst tussen 1830 en 1965, is de eerste historische publicatie over dit onderwerp in ons land, een onderwerp dat ten onrechte lang is veronachtzaamd. Toch heeft in de laatste twee eeuwen de paramentennijverheid fraaie producten voortgebracht, waarmee Nederland vooral in de 20ste eeuw ook internationale bekendheid genoot. Door de ontkerkelijking zijn deze echter nauwelijks meer bekend en ook de weinige exemplaren die in museale collecties terecht zijn gekomen, worden vrijwel niet getoond. Voor zover nog in pastorieën bewaard, lopen ze gevaar zelfs afgedankt te worden en daarmee verloren te gaan.

Een studie die de ontwikkeling en de betekenis van deze paramenten beschrijft, werd dan ook node gemist. In deze lacune wordt door dit onderzoek op uitstekende wijze voorzien. In een vijftal helder en prettig geschreven hoofdstukken wordt chronologisch de ontwikkeling van het thema geschetst. Daarbij ligt de nadruk zowel op theoretici en historici die zich in die tijd met betekenis en vormgeving van de paramenten bezig hielden, oude voorbeelden verzamelden en daarover publiceerden, als op de ateliers en daarbij betrokken personen die in ons land toen paramenten produceerden. Op knappe wijze worden deze ontwikkelingen tevens uitdrukkelijk in een breed internationaal kader geplaatst. Daarnaast is er evenzeer aandacht voor andere aspecten, zoals vormontwikkelingen in de paramenten (waarbij de afwijkende meningen binnen de kerk lang een cruciale rol speelden), iconografische thema's en technische aspecten (de stoffen, borduurtechnieken, patronen en het kleurgebruik). Maar ook de verhouding tussen ontwerp, ontwerper en uitvoering, de man – vrouw verhoudingen daarbinnen en de betreffende vakorganisaties maken deel uit van het uiterst breed opgevatte onderzoek.

Bij ontbreken van archieven van de producenten en ateliers, is de geschiedenis onvermijdelijk uit veel gedetailleerde gegevens en voorbeelden opgebouwd, waarbij moest worden gewoekerd met moeilijk bijeen te brengen en fragmentarisch bronnenmateriaal. In het concluderende hoofdstuk is alles echter uitstekend samengevat tot een overzichtelijk totaalbeeld van de Nederlandse ontwikkelingen, ook daar ingebed in de algemene situatie in West Europa, inclusief de liturgische betekenis, zowel als de kunsthistorische waardebeoordeling.

In een drietal uitvoerige bijlagen zijn tenslotte de gegevens bijeengebracht over de talloze bedrijven (92) en kloosters (28) die in Nederland paramenten hebben geproduceerd, en de besproken kunstenaars (101). De vele afbeeldingen van zowel uit de literatuur bekende, als nog bewaarde paramenten, waarvoor de auteur persoonlijk op de fiets Nederland en Duitsland heeft afgestruind, zijn geworden tot een onmisbare visuele bron op zichzelf.

Daardoor is een allesomvattende studie ontstaan, die niet alleen een geheel onbekend gebied van de Nederlandse textielgeschiedenis op creatieve en vernieuwende manier ontsluit, maar tevens bijdraagt aan de terechte waardering voor en het behoud van kerkelijke paramenten, die door onkunde en functieverlies nog steeds ernstig bedreigd zijn.

Zsuzsanna van Ruyven, *Stained Glass in the Netherlands before 1795*, 2 delen, Amsterdam 2011 (*Corpus Vitriarum, The Netherlands*, dl. 4)

Sinds de jaren 1980 heeft Zsuzsanna van Ruyven-Zeman zich ontwikkeld tot de onbetwiste expert op het terrein van gebrandschilderd glas in Nederland, een gebied waaraan voorheen vooral door Johan van der Boom in de jaren 1940 aandacht was besteed. Van Ruyvens grote overzichtswerk kan worden beschouwd als de (hopelijk voorlopige?) kroon op haar decennialange arbeid. Begonnen als een documentatie-project van betrekkelijk bescheiden omvang, is het uitgegroeid tot een vrijwel volledige geschiedenis van de glasschilderkunst in Nederland tot 1795. Ons beeld van die kunst wordt gedomineerd door de reeks glazen in de St. Janskerk te Gouda, een magnifiek ensemble waar de eerste drie delen van het *Corpus Vitriarum, The Netherlands* aan zijn gewijd – publicaties waarin Van Ruyven een groot aandeel heeft gehad. Uit de tijd van de Goudse glazen, het derde kwart van de zestiende eeuw, zijn tevens enkele andere grote ramen van vergelijkbaar belang bekend. Daarentegen is uit vroegere periodes bitter weinig bewaard gebleven; de eeuwen daarna zijn altijd beschouwd als een tijdperk van verval.

Dit 2-delige boek, het vierde deel van het *Corpus Vitriarum*, brengt al het bewaard gebleven monumentale gebrandschilderde glas tot 1795 in kaart, dat hetzij nog in situ is, hetzij elders terecht is gekomen mits de herkomst nog bekend is. Omdat gebrandschilderd glas bij uitstek kwetsbaar is en een uitzonderlijk hoog percentage van de ramen verloren is gegaan, maken beschrijvingen, cartons, vidimussen, andere afbeeldingen, oude foto's en opgegraven fragmenten nadrukkelijk deel uit van het onderzochte materiaal. Van Ruyven brengt dit per provincie bijeen, beschrijft en documenteert het met voorbeeldige zorgvuldigheid en precisie, en analyseert en interpreteert het helder en intelligent. Zo komt ze tot een fascinerend overzicht van een kunstvorm die lang buiten beeld is gebleven. De grote verrassingen liggen daarbij juist in de tijd na de Reformatie. Grotendeels uitgevoerd voor calvinistische opdrachtgevers – voor kerken, overheidsgebouwen of anderszins – heeft de Nederlandse glasschilderkunst van de late zestiende en zeventiende eeuw een duidelijk eigen gezicht. De ramen zijn vaak betrekkelijk sober van ontwerp en vooral ornamenteel van karakter; juist voor de toepassing en verspreiding van verschillende ornamentvormen in de Nederlandse gewesten is het ontstane overzicht dus eveneens van eminent belang en leidt het tot nieuwe inzichten.

De auteur brengt alle beschikbare gegevens over opdrachtgevers, de omstandigheden van de schenking van ramen (alle ramen en kerken in openbare gebouwen kwamen via schenkingen tot stand), de iconografie, en de betrokken ontwerpende en uitvoerende kunstenaars bijeen. De geschiedenis die zodoende wordt geschreven overstijgt de beperking van het eigenlijke onderwerp. Vanzelfsprekend kan de differentiatie per provincie die hier is bereikt, niet zonder meer worden getransponeerd naar andere terreinen van kunst of kunstambacht, maar deze publicatie biedt wel een zeldzaam accurate toetssteen voor ieder ander onderzoek dat aan die vraagstelling raakt. Het is bijvoorbeeld fascinerend hoe duidelijk kan worden gedemonstreerd dat het centrum van de glasschilderkunst zich in de loop van de achttiende eeuw vanuit Holland geleidelijk naar het noorden verlegde: zeker in geografische zin nam deze kunst juist een steeds minder centrale plaats in.

De auteur kan worden gelukkiggewenst met, en bedankt voor, het prachtige resultaat dat in dit boek zo buitengewoon aantrekkelijk en inspirerend wordt gepresenteerd.